

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI
TARIX FAKULTETI**

**“MADRASA OLIY TA‘LIM TARIXINI
O‘RGANISHNING DOLZARB
MUAMMOLARI” MAVZUSIDA
RESPUBLIKA MIQYOSIDAGI ILMIIY-
AMALIY KONFERENSIYA**

**2020 yil 23-24 oktabr
Samarqand, O‘zbekiston**

Samarqand-2020

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Асророва Л. Бухоро мадрасалари тарихидан. Тошкент: Hilol-nashr, 2016.
2. Асророва Л. Бухоро мадрасалари тарихидан. Тошкент: Hilol-nashr, 2016.
3. Jo'rayev U, Usmonov Q, Jo'rayeva G, Norqulov N O'zbekiston tarixi // Toshkent: O'qituvchi, 2019.
4. Алимova Д. История Узбекистана (XVI- первая половина XIX в.) Ташкент: Фан, 2012.
5. Асророва Л. Бухоро мадрасалари тарихидан. Тошкент: Hilol-nashr, 2016.
6. Jo'rayev U, Usmonov Q, Jo'rayeva G, Norqulov N O'zbekiston tarixi// Toshkent: O'qituvchi, 2019.
7. Жуманазар А. Бухоро таълим тизими тарихи. Тошкент: Akademnashr, 2017.
8. Жуманазар А. Бухоро таълим тизими тарихи. Тошкент: Akademnashr, 2017.
9. Жуманазар А. Бухоро таълим тизими тарихи. Тошкент: Akademnashr, 2017.
10. Баракаев Ж, Хайдаров Й. Бухоро тарихи. Тошкент: Укитувчи, 1991.
11. Жуманазар А. Бухоро таълим тизими тарихи. Тошкент: Akademnashr, 2017.
12. Жуманазар А. Бухоро таълим тизими тарихи. Тошкент: Akademnashr, 2017.
13. Жуманазар А. Бухоро таълим тизими тарихи. Тошкент: Akademnashr, 2017.
14. Аскарлов А Узбек халклари тарихи II жилд // Тошкент: “Фан “ нашриёти , 1993.
15. Жуманазар А. Бухоро таълим тизими тарихи. Тошкент: Akademnashr, 2017.

БУХОРО АМИРЛИГИ МАДРАСАЛАРИДА ЎҚИТИЛГАН ФАНЛАР ВА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИ

Бобожонова Феруза Хаятовна

БухДУ “Бухоро тарихи” кафедраси доценти, т.ф.н

Бухоро мадрасаларида таълим олиш уч босқичда амалга оширилган: бошланғич (адно), ўрта (аврот), юқори (аъло)⁹.

Мадрасаларда дарслар, асосан, фаол мунозара тарзида ўтган. Масалан, Икромча домла дарсни мадраса талабалари олдига муҳокама учун масала

⁹ ЎЗР МДА, 47-фонд, 1-рўйхат, 333⁹-иш, 96-варақ.

қўйишдан бошлаган. У масаланинг моҳиятини тушунтириб берган. Талабалар фикрини бир мақсадга йўналтириб, улар обдон тортишиб бўлганидан кейин, эътиборини ўзига қаратган. Сўнгра ишонарли мисоллар, аниқ далиллар билан ўрганилаётган матн мазмунини тожик тилида тушунтириб берган ва муаллиф фикрига муносабатини билдирган¹⁰.

Мадрасаларда ўқитиладиган илмлар қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

1. Араб тили грамматикаси: сарфи (морфология), наҳви (синтаксис), арабча нотиклик, араб тарихи, Қуръонни ўқиш илми ва илмий мунозаралар маданияти.

2. Илоҳиёт ва қонуншунослик: Қуръон тафсири, ҳадис, фикҳ, диний ақидалар, мерос тақсимоти ҳақида таълимот (Фароиз), қонуншунослик асослари.

3. Фалсафа: мантик, риёзиёт, жуғрофия, астрономия, тиббиёт, кимё ва табиий фанлар, фалсафа¹¹.

Мадрасада таълим жараёни араб тилини ўрганишдан бошланган. Энг аввал умумий курс сифатида “Аввали илм” ўқитилган¹². (“Аввали илм” китоби ислом динининг асосларини ўргатувчи савол-жавоб тарзида тузилган форс тилидаги ўқув қўлланмаси бўлиб, унда “Аввали илм нимадир?” деган саволга Аллоҳни таниш, Пайғамбарни тан олиш, Шайтонни англаш деган жавоб берилган¹³). “Аввали илм” китоби талабаларга бир неча кунларда ёдлаттирилган¹⁴. “Аввали илм”дан сўнг араб тили грамматикаси морфологияси буйича форс тилида ёзилган “Бидон” ўқитилган¹⁵. Иккинчи йили араб тили морфологияси буйича араб тилида ёзилган “Занжоний”, форс тилида “Муиззий”¹⁶ китоблари ўқитилган. Бу бошланғич мактаблардаги араб тили дарсларини такрорлаш эди. Учинчи йилдан бошлаб араб тили

¹⁰ Айний С. Бухара (Воспоминания). – Душанбе: Ирфон, 1981. – С. 40-41.

¹¹ Шамсутдинов Р., Расулов Б. Туркистон мактаб ва мадрасалар тарихи. – Б.60.

¹² ЎзР МДА, 47-фонд, 1-рўйхат, 333^а-иш, 58-варақ.

¹³ Бу маълумот Бухоро шаҳридаги Мир Араб мадрасасининг кутубхонасидан олинди.

¹⁴ ЎзР МДА, 1010-фонд, 1-рўйхат, 61- иш, 22-варақ.

¹⁵ ЎзР МДА, 1010-фонд, 1-рўйхат, 61- иш, 22-варақ.

¹⁶ ЎзР МДА, 47-фонд, 1-рўйхат, 333^а-иш, 58-варақ.

грамматикаси чуқур ўзлаштирила бошланган. Шу йили “Кофия” ўтилган. “Кофия” араб тилида ёзилган араб тили грамматикасидир¹⁷. Унда араб тилидаги феъл, от ва ҳарфлар ҳақида маълумот берилган. Тўртинчи йилдан еттинчи йилга қадар “Шарҳи Жомий”¹⁸ (Абдурахмон Жомий томонидан Кофияга ёзилган шарҳ¹⁹)дан “Кофия”нинг “Ал-марфуъот”, “Ал-мажрурот”²⁰, “Ал-мансубот”²¹, “Ал-Мабнийот”²² қисмлари ўргатилган. Буларнинг бари араб тилидаги от, феъл, сўз, бирикмалар ва келишикларни ўқитишга бағишланган. Саккизинчи йилда юқоридаги китобнинг “Ҳамд”(юқоридаги китобларнинг бошланиши, яъни Аллоҳга ҳамду санолар айтиш қисми) ва “Баҳси исм”(Ҳамддан кейинги қисмларида Куфа ва Басра олимларининг баъзи қоидалар бўйича тортишган баҳслари) қисмлари ўқилган. Тўққизинчи йилга келиб “Қутбий” хошиясидан²³(араб тилида ёзилган морфология) “Вароттабтуху `ала муқаддима” (муқаддимада тартиб бердим, сўзнинг қаерда келтирилганлиги бу фикр муқаддимасида айтилган) ўрганилган. Ўнинчи йили – “Ҳамди Ақойид”²⁴ китобида оятлар, ҳадислар мисолида эътиқод масалалари ўрганилган (Аллоҳни тан олиш, охиратга ишонч, ғойб олами ва ҳ.к). “Ҳамди Ақойид”-“Ақоид” китобининг ҳамду санолар қисми саналган. Кейинги йилларда “Ақойид”нинг “Баъд”(кейин, асосий мақсадга ўтишдан олдинги сўз), “Самава”(осмонлар), “Ҳақойиқ ул-айша”(нарсаларнинг ҳақиқати, Аллоҳ яратган нарсаларнинг ҳаммасини ҳикмати ва ҳақиқати бор) бўлимлари, босқич, шарҳлар асосида ўрганилган²⁵. Ўн тўрт, ўн бешинчи йилларда “Таҳзиб”²⁶ (эътиқод ҳақидаги) китобининг “Ҳамд”(ризқ берилган учун, бизга шу илмни осон қилганинг учун ҳамду санолар бўлсин) ва “Таърифи

¹⁷ ЎзР МДА, 47-фонд, 1-рўйхат, 333^а-иш, 58-варақ.

¹⁸ Бухоро Давлат меъморий-бадий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди. 4826н/в. инвентар.

¹⁹ Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. I жилд. – Тошкент: Маънавият, 2000. – Б.238.

²⁰ Бухоро Давлат меъморий-бадий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди. 27783/11инвентар.

²¹ Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. I жилд. – Тошкент: Маънавият, 2000. – Б.238.

²² Бухоро Давлат меъморий-бадий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди.1218 инвентар.

²³ Ўша жойда, 4814 н/в инвентар.

²⁴ Имоми Таҳовий. Ақоид. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 1992. – Б.3.

²⁵ Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. I жилд. – Тошкент: Маънавият, 2000. – Б.239.

²⁶ Бухоро Давлат меъморий-бадий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди. 24232/11инвентар.

илм” (илми таърифлаш, асосан муқадимасида келтирилади) қисмлари ўргатилган. Ўн олтинчи ва ўн еттинчи йилларда “Ҳикмат ул-айн”²⁷ (араб тилида ёзилган мантиқ) китоби ва унинг шарҳлари²⁸ ўргатилган. Ўн саккизинчи ва ўн тўққизинчи йиллар Илми каломга оид қисман илоҳиёт, қисман мантиққа оид “Мулло Жалол”²⁹, Ҳадиси шариф³⁰ китоблари ўқилиб, шарҳ қилинган. Қуръон тафсирларини ўзлаштирилиши билан, Бедилхонликни тугаши билан мадрасадаги ўқув курси яқунланган³¹. Қуръон тафсири бўлган Юсуф Байзавийнинг форс тилида ёзилган “Тафсири Байзавий” деган асаридан икки сура ўқитилиб, шарҳ қилинган³².

Мадраса талабалари томонидан араб тили грамматикаси ўзлаштириб бўлингач, ўқув курси икки бўлимга: умум таълим курси – мушкilot ва фикҳ курси – масала бўлимларига бўлинган³³. Бу бўлимлардан қайси бирини ўқиб чиқиш мадраса талабасининг хоҳиш-истакларига қараб аниқланган. Улар истасалар ҳар икки бўлимни ёки алоҳида мушкilot ё масала курсидан бирини ўқиб тамомлаши мумкин бўлган.

Умумтаълим курси бўйича таҳсил олишни танлаган талабалар асосан Шамсия (мантиқ), Ҳошия (юқоридаги китобга қўшимча, шарҳ ва изоҳлар), Ақоид (Калом илми ёки ақидалар ҳақида таълимот- ислом илоҳиёти), Тазҳиб (диалектика), Ҳикмат ул-айн (метафизика ва физика дарслиги), Мулло Жалол (қисман мантиқ, қисман илоҳиёт), Тавзиҳ (Қуръон, ҳадис, ижмо ва қиёс ҳақида умумий тушунчалар берувчи фан), Мишкоти Шариф (ҳадислардан сабоқ берувчи фан), Тафсири Қози Байзавий³⁴ каби предметларни ўзлаштириш билан чекланган.

²⁷ Ўша жойда.

²⁸ Абдурауф Фитрат. Танланган асарлар. I жилд. – Тошкент: Маънавият, 2000. – Б.239.

²⁹ Фитрат А. Мунозара // Шарқ юлдузи. – Тошкент, 1997. – №1. – Б.128, 161-162.

³⁰ Бухоро Давлат меъморий-бадий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди. 26440/11инвентар.

³¹ ЎзР МДА, 1-фонд, 12-рўйхат, 1-иш, 88-89-варақлар.

³² ЎзР МДА, 47-фонд, 1-рўйхат, 333^а-иш, 59-варақ.

³³ ЎзР МДА, 1010-фонд, 1-рўйхат, 61-иш, 22-варақ.

³⁴ ЎзР МДА, 47-фонд, 1-рўйхат, 333^а-иш, 59-варақ.

Д.Н.Логофетнинг маълумотига қараганда, ўрта тоифадаги мадрасаларда мадраса талабалари 3-10 йил давомида араб тили, мусулмон ҳуқуқи, форс тили, форс адабиёти, шунингдек, мушкулот (фалсафа)ни ўрганганлар. Бундан ташқари, риёзиёт (арифметика) бутун сонлар ва тўрт амал доирасида, илм-ул фароиз, ҳандаса (геометрия, мерос ҳуқуқи билан боғлиқ ерни ўлчаш, ҳисоблаш масалаларини ечишга қаратилган фан), ислом тарихи (турли китоблардан қисқартмалар тариқасида), жуғрофия, нужум фанлари ўқитилган. Олий мадрасаларда илоҳиёт, фалсафа ва ҳуқуқ фанлари кенгайтирилган ва чуқурлаштирилган тарзда ўрганилган. Бу ўқув юртида ўқиш камида 3-4 йил давом этган ва уни битирганлар олий даражадаги мутахассис ҳисобланган³⁵.

Бухоро амирлигида мавжуд бўлган мадрасаларда фақат диний асосдаги фанлар ўқитилмаган. Бундай йўналишдаги фанлар мадраса таълим тизимида катта ўрин эгаллаган, баъзиларида эса унинг асосини ташкил этган. Масалан, йирик мадрасалардан бўлган Нодир Девонбеги мадрасасида мударрислик қилган муфтий асосан фикҳ, усул каби шаръий фанлардан дарс ўтган³⁶. Айни пайтда мадрасаларда диний билимлардан ташқари мантиқ, нотиклик, математика (риёзиёт), геометрия (ҳандаса) каби фанлар ҳам ўқитилганлиги рус ҳукумати маъмурлари томонидан ҳам эътироф этилган³⁷.

Мадрасалар ўқув дастурларида мантиқ масалаларига бағишланган дарсликлар (“Ар-Рисолат уш-Шамсия” китоби³⁸, Абу ал-Фатҳнинг “Мажмуайян мантиқ” рисоласи³⁹ ҳамда “Мантиқ масалалари юзасидан” рисола⁴⁰ ҳамда “Мантиқ” каби китоблар) алоҳида ўрин тутган. Масалан, араб тилида ёзилган муқаддима ва учта мақолани ўз ичига олган “Ар-Рисолат уш-Шамсия” китобида асосан мантиқ илми қоидалари ҳақида баҳс юритилган⁴¹. Бундан ташқари, мантиқ дарсида ўтилган Нажмиддин Насафий томонидан

³⁵ Логофет Д.Н. Бухарское ханство под русским протекторатом. – С.340.

³⁶ Жуманазар А. Мадорис. Ўргимчак китоби. – Б.88.

³⁷ Наливкин В. Школа у туземцев Средней Азии // Туркестанские ведомости, 1898. – 8 августа.

³⁸ Бухоро Давлат меъморий-бадий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди. 10742/11 инвентар.

³⁹ Ўша жойда, 23535/11 инвентар.

⁴⁰ Ўша жойда, 2811н/в инвентар.

⁴¹ Ўша жойда, 10742/11 инвентар.

ёзилган “Ал-рисола ал-шамсия фи-л-қавоид ал-мантик” китоби мантик моҳиятини англаб етишни ўргатган⁴². Архив маълумотларига кўра, мадрасаларда олий мантик фани ҳисобланган “Тавзих” дарсида Қуръон, ҳадис, ижмо ва қиёс ҳақида умумий маълумот берувчи фан ўтилган⁴³.

Шунингдек, Бухоро мадрасаларида Қахистоний томонидан араб тилида ёзилган “Жомиъ ур-румиз” фикҳ китоби ҳам дарслик сифатида ўқитилган⁴⁴. Фикҳ китоблари асосан икки нарса устида баҳс юритади: 1) Аллоҳ таоло ва банди орасидаги муносабат (ибодатлар); 2) Инсонлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар.

Бухоро мадрасаларидаги ўқув дастурига кўра “Талхиз” номли дарслик араб тилининг нозик жиҳатларини тушуниш, араб тили нутқини ўрганиш учун ёзилган бўлиб,⁴⁵ бу китобга “Мухтасар ул-Маони” деб номланган “Шарҳи Талхиз” ёзилган ва шарҳланган.

Ҳуқуқшунос олим З.Муқимовнинг ёзишича, мадрасаларда ўқитиладиган мусулмон ҳуқуқи таълими ислом ҳуқуқий фалсафаси сифатида бир-бири билан боғланган олтига илмий соҳани бирлаштирган: 1) “Илм-ат-тафсир ул-Қуръон” - Қуръонни шарҳлаш ҳақидаги илм; 2) “Илм ул-Ҳадис” - Ҳадис илмлари; 3) “Илм ул-усул ад-дин” - дин асосларини ўрганадиган фан; 4) “Илм ул-фикҳ” - ҳуқуқ асосларини ўрганадиган фан; 5) “Илм ул-усул фикҳ” - фикҳ (ҳуқуқ) тармоқларини ўрганадиган фан; 6) “Илм ул-фароиз” - мерос ва уни бўлиш масалалари тўғрисидаги фан⁴⁶.

Убайдуллоҳ ибн Масъуднинг араб тилида ёзилган “Мухтасар ул-виқоя” деб номланган рисоласи Бухоро мадрасаларида дарслик сифатида ўқитилган. Бу китоб кўпинча “Мухтасар” деб юритилади. “Ҳидоя” китобидан 11 марта қисқартириб олинган фикҳий масалалар ҳам бу китобда ўз аксини топган. Масалан, бу китобнинг 5-бетида: “Ғуслда бўлмаган таҳоратсиз киши оёққа

⁴² Остроумов Н.П. Исламоведение. Введение в курс исламоведения. – Ташкент, 1914. – С.193.

⁴³ ЎзР МДА, 1-фонд, 12-рўйхат, 1-иш, 88-89-варақлар.

⁴⁴ Қўҳистонийнинг Жомиъ ур-румиз китоби Бухоро шаҳридаги Мир Араб мадрасасининг кутубхонасидан олинди.

⁴⁵ Талхиз китоби Бухоро шаҳридаги Мир Араб мадрасасининг кутубхонасидан олинди.

⁴⁶ Муқимов З. Мовароуннаҳр фикҳ мактаби. – Самарқанд, 1997. – Б. 42.

маҳси кийиб масъх тортиши жоизлиги”⁴⁷ айтилган. Ушбу китобнинг биринчи бўлимида намоз, таҳорат, закот ва ҳаж тўғрисида маълумотлар берилган⁴⁸.

Бухоро мадрасаларида фикҳ илмини ўрганиш учун талабалар “Ҳидоя”, “Илми Фароиз”, “Илми Қироат”, “Мухтасар ул-виқоя”, “Шарҳ ул-виқоя”,⁴⁹ “Усули фикҳ”, “Илми калом” каби китобларни тўла ўрганиб чиқишлари талаб этилган⁵⁰. Қайд этилганлардан “Илми фароиз” бевосита фикҳга тегишли бўлиб, у мерос ҳуқуқини ўрганган, ворислар ўртасида молк-мулкни бўлиш масалаларини ҳал қилишда ёрдам берган, шу билан бирга риёзат (математика)ни ўрганиш шарт қилиб қўйилган. Чунки математик ҳисоб-китобни билмаган киши мерос қилинган мол-мулкнинг ҳисоб-китобини қилолмас ва турган гапки, адолатли ҳукм ҳам чиқара олмас эди⁵¹.

Математиканинг тўрт амали яхши ўзлаштирилгандан кейин геометрия фани ўқитила бошланган. Ер майдонларини ўлчаш, оддий фигуралар, учбурчак ва тўртбурчаклар тўғрисида маълумот берилган. Бу билимлар албатта ерни ўлчаш ва ворислар ўртасида ерни тақсимлаш, ерни сотиб олиш ва сотиш масалаларини ҳал қилиш учун керак бўлган. Шу маълумотлар билан математикани ўрганиш яқунланган⁵².

Мадрасаларда Муҳаммад Иззатнинг “Жоми ул-Муаллим” деб номланган китоби ҳам дарслик сифатида ўтилган. Ушбу дарслик Муҳаммад ибн Мусо Хоразмийнинг “Алжабр ва ал-муқобала” китоби асосида тузилган. Бу китоб алгебра фанини ҳамда тақвим жадвалларини ўз ичига олган. Бундан ташқари бу китобда геометрияга оид муҳим масалалар, космография, механика ва ер билимларига оид соҳалар ҳам атрофлича ёритилган⁵³.

Садриддин Айнийнинг қайд этишича, Бухоро мадрасаларида дин илми билан баравар ҳисоб, ҳандаса, тарих, табобат, ҳикмати табибия, мантиқ,

⁴⁷ Бухоро Давлат меъморий-бадий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди. 25988 / 11-инвентар.

⁴⁸ ЎзР МДА, 1010-фонд, 1-рўйхат, 61- иш, 22-варақ.

⁴⁹ Остроумов Н.П. Исламоведение. Шариат. – Ташкент, 1912. – С.18.

⁵⁰ Бухоро Давлат меъморий-бадий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди. 25298/11инвентар.

⁵¹ Ўша жойда, 12043/11инвентар.

⁵² ЎзР МДА, 1010-фонд, 1-рўйхат, 61- иш, 22-варақ.

⁵³ Бухоро Давлат меъморий-бадий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди. 29011/11 инвентар.

адабиёт каби фанларга ҳам аҳамият берилиб, ўқитилар эди⁵⁴. Ўз вақтида Бухорога ташриф буюрган А.Леманн, П.Демезон ва барон Мейендорф Бухоро мадрасаларида бўлиб, бу ерда жаҳон тарихи сифатида иккита асар: “Ҳабиб-ус-сияр” ва “Равзату-с-сафо” ўқитилгани, мударрислар Александр Македонский ҳақида маълумотга эга эканлигини ёзиб қолдиришган⁵⁵. 1911 йилда Фотиф Каримов томонидан ёзилган “Тарих” деб номланган асар ҳам мадрасаларда дарслик сифатида ўқитилган⁵⁶.

Мадраса дарсларини тамом қилган талабаларга Қуръон тафсири, пайғамбар ҳадислари, фикҳи исломийдан дарс беришга ижозат берилган⁵⁷.

Бухоро мадрасаларини тугатган талабалар махсус гувоҳнома берилган. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академиясининг Шарқшунослик институтида Самарқанддаги Улуғбек мадрасасини тугатган балхлик Шамсиддин Муҳаммадга берилган гувоҳнома-санаднинг нусхаси сақланмоқда. Унда мадрасада ўқитилган фанларнинг номлари келтирилган⁵⁸. Қўлимиздаги айрим ҳужжатлар – *ижозатномалар*да устоз домлалаларнинг ўз шогирдларига дарс бериш ҳуқуқини берганлари ёзилган.

Хуллас, бу даврда Бухоро амирлигида мадрасалар фаолияти асрлар давомидаги анъаналар доирасида бўлган. Улар моддий таъминоти жиҳатидан давлатдан мустақил бўлиб, асосан хайрия асосида юзага келган вақф мулкчилиги даромадидан фаолият юритган. Мадрасалар бу даврда ҳам Бухоро амирлигида анъанавий маърифий маскан сифатида ўз аҳамиятини сақлаб қолди.

⁵⁴ Айний С. Бухоро инқилоб тарихи учун материаллар // Асарлар. – Тошкент: Бадиий адабиёт, 1963. I-том. – Б. 184.

⁵⁵ Анке Фон Кюгельген. Легитимация среднеазиатской династии мангитов в произведениях их историков (XVIII-XIX вв.). – Алматы. Изд.: Дайк-пресс, 2004. – С.177-178.

⁵⁶ Бухоро Давлат меъморий-бадиий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди. 27863/11 инвентар.

⁵⁷ Бухоро Давлат меъморий-бадиий музей-қўриқхонаси қўлёзма фонди. 32352/11 инвентар.

⁵⁸ Ахмедов Б. Улуғбек. Историческая повесть. – Ташкент: Камалак, 1994. – С.109.

Mundarija

1-ШЎЪБА: ЎЗБЕКИСТОН ТАЪЛИМ ТАРИХИ ТАРИХШУНОСЛИК- МАНБАШУНОСЛИГИ.

Турсунова М. Тарихий ҳақиқат қарор топмоғи лозим.	4
Қиличев Р.Э. Аштархонийлар даврига оид олий таълим муассасалари меъморчилиги.	11
Umirova D. Madrasalarning oliy ta'lim tizimi va bugungi kundagi ta'lim tizimi o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar.	19
Турсунов Б. Т. Алишер Навоийнинг илм-маърифат равнақи ва мамлакат ободлиги йўлида амалга оширган хайру саховатлари хусусида (фалсафий-тарихий таҳлил).	21
А.С.Уралов У.Маликов, А.Н.Султанов Мирзо Улуғбек мадрасали олиясининг меъморий таҳлили.	28
Юсупов Р. К. Новейшая историография Самаркандского университета – наследника Высшего медресе Улугбека.	35
Amirqulov J. B. Temuriylar davri maorif tarixi tarixshubosligi.	45
Mamatqulova Sh., Amirqulova N. Amir Temur va temuriylar davri madrasalari	52
Маматкулова Ф.О. Ўрта аср Мовароуннаҳр мактаб мадрасалар тарихшунослиги-манбашунослиги	60

2-ШЎЪБА: ЎЗБЕКИСТОН МАДРАСАЛАРИ ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИ.

Vaqoyev U. Sh. Ashtarxoniylar davrida madrasa ta'limi.	66
Бобожонова Ф. Х. Бухоро амирлиги мадрасаларида ўқитилган фанлар ва таълим жараёни.	71
Махмудов Т., Имомов У. Мирзо Улуғбек мадрасаси ва унинг ўқув жараёнлари хусусида.	79
Бахриев О. А. Мадраса таълим тизимида “Саҳихул бухорий”нинг ўқитилиши.	83
Mansurov U. N. Madrasalar ilm-ma'rifat maskani.	89
Абдуллаев Д. Мадраса анъанавий таълим тизими олий мактаби сифатида.	93
Baratova D. N. Jizzax viloyatidagi Nuriddin ho'ja madrasasining ilmiy va amaliy ahamiyati.	98
Уралов А.С. Самарқанд ҳокими Ялангтўш Баҳодир қурдирган мадрасалар архитектураси.	101